

שיעורי ליל שבת

שיעור מורינו רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א

גליון מס' 214 – תשפ"ב

בית הכנסת המרכזי שיכון ה'

חילק לאורחיו יין פשוט בתוך בקבוקי יין יקר ביום הפורים, האם יש כאן משום גניבת דעת?

מתנות לאביונים

א. חייב כל אדם מישראל בין איש ובין אשה לתת שתי מתנות לשני אביונים והיינו מתנה אחת לכל עני, ונותן מיני אוכלין או מעות (שו"ע תרצ"ד ס"א) אלא שאם נותן מעות צריך לתת כסף במזומן, ואם אין לו יכול לתת צ'ק ובלבד שיהיה הצ'ק ראוי לשימוש באותו היום (הגר"ח"ק שליט"א), אבל לא בגדים כגון לקנות מנעלים לעני (או"ש פ"ב ממגילה ה"ט"ז), וכן אין יוצאין מתנות לאביונים בנתינת כסף להכנסת כלה או לפריעת חובות (שאין נתינות אלו מתיחדים לפורים), והגדרת אביון הוא מי שאין לו צרכים הכרחיים לפרנסת ביתו (הליכות שלמה פ"יט ה"כ), וראוי לתת מתנות לאביונים מיד בבוקר לאחר קריאת המגילה (הגר"ח קניבסקי שליט"א).

ב. שיעור המתנה הוא כשיעור סעודה קלה שהוא בין שש לעשר שוה הראוי ליהנות בו בפורים (ע"י שע"ת שם סק"א ובן איש חי פ"ר תצוה אות טו' ומה שהמ"ב שם הביא בשם הריטב"א דמעיקר הדין סגי בפרטה, כתבו הפוסקים שבזמנינו שאין לפרטה ערך כלל אין יוצאים יד"ח בפרטה), וי"א שצריך לתת מתנה חשובה שמביאה את האביון לידי שמחה שהוא חמישים שוה (הגר"ח אלישיב זצ"ל).

ג. אין לתת מתנות לאביונים מכספי מעשר, אבל מה שמוסיף יותר מהשיעור יכול לתת ממעשר (מ"ב שם).

ד. אין מדקדקין במעות פורים אלא כל הפושט יד נותנים לו (שו"ע שם ס"ג), ודין זה אינו מדין צדקה אלא משום שמחה (רמב"ן ב"מ ע"ח ע"א), ולכן אף שיודעים במבקש שאינו צריך לקבל צדקה נותנים לו (יסוד ושורש העבודה ש"ב פ"ה), ואף הילדים בכלל זה וכמו שמצוי שמבקשים מעות פורים (הגר"ח אדלר זצ"ל בקובץ היכלא תשע"ה עמ' שמ"ח).

ה. מי שגר בישוב שיש רק עני אחד יתן מתנה לאותו עני ויקיים בכך חלק ממצות מתנות לאביונים (מו"ר הגר"ב"ד פוברסקי שליט"א, דנתינה לעני אחד לא הוי ח"ש אלא נתינה גמורה רק שלא נפטר מהמצוה אלא כשנותן לשני עניים וכמו פו"ר דמקיים מקצת מצוה בזכר או נקבה רק שאינו נפטר אלא בזכר ונקבה, ובשו"ת הלכות קטנות ח"ב ס"י לט כתב שיכול בדיעבד לתת שתי מתנות לאביון אחד דעיקר החיוב הוא שתי מתנות ולא שני עניים). ↓

מעשה ביהודי אמיד שבכל שנה ביום הפורים היה שם על שולחנו יינות יקרים ומשקה בהם את האנשים הרבים ואוספי התרומות שהגיעו לביתו, וכשהיו מגיעים קרובי משפחתו ואנשים מכובדים אף היה מוציא להם באופן מיוחד יינות משובחים ביותר שמחירים גבוה מאוד.

והשנה בעקבות הדרדרות במצבו הכלכלי אין באפשרותו לקיים את מנהגו כבכל שנה, ועלה במוחו רעיון למלאות את הבקבוקים היקרים ששמר משנה שעברה ביין טוב אך פחות יקר, כך שרוב האנשים שאינם בקיאים ברזי היין יהיו בטוחים שהם שותים יין יקר, וכך ימשיך לכבד ולהתכבד כבכל השנים, אלא שמסתפק הוא האם הדבר מותר או שיש בזה משום גניבת דעת.

והנה מקור האיסור של גניבת דעת הוא בגמ' בחולין (צד ע"א) "אמר שמואל אסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעתו של עכו"ם", ואמרינן שם בגמ' שמטעם זה "אל יסרה אדם לחבירו לסעוד אצלו ויודע בו שאינו סועד", דהיינו שאסור לאדם להפציר בחבירו שיסעוד אצלו כשכלל לא מתכוין באמת לכך כיון שיודע בחבירו שאינו סועד אצל אחרים, וכן לא ירבה לו בתקרובת ויודע בו שאינו מקבל, וכן לא יפתח לו חבית חדשה וחבירו חושב שפתחו בשבילו כשבאמת פתחה בשביל למוכרה לחנוני.

וכן פסק השו"ע (רכח סו) 'אסור לגנוב דעת הבריות בדברים שמראה שעושה בשבילו ואינו עושה, כיצד אל יפתח חביות הפתוחות לחנוני זה סובר שפתחם בשבילו אלא צריך להודיעו שלא פתחם בשבילו'.

ובטעם האיסור לגנוב דעת הבריות כתב רש"י שם (ד"ה לא יסרה) 'משום דגנוב דעתו להחזיק לו טובה בחנם כסבור שמן הלב מסרה לו כן', וכן כתב לגבי הפותח חבית לחבירו 'מפני שגנוב לבו להחזיק לו טובה חנם'.

ומבואר ברש"י שטעם האיסור הוא דע"י שגונב דעתו בכך שמראה לו שכביכול הוא עושה מאמץ מיוחד בעבורו יחזיק לו טובה בחנם בעבור כך, וכגון אדם שהגיע לחתונת חבירו מעיר אחרת והלה סבור שהגיע במיוחד בשבילו אך באמת ממילא היה צריך להגיע לשם, ומחמת כן חבירו שמחזיק לו טובה בעבור כך יתאמץ וישקיע כסף וזמן על מנת להגיע אף הוא לחתונת חבירו בעיר אחרת.

ולכאורה לפי"ז בנידון דידן כיון שמטעה את האורחים בכך שהוא מעמיד להם בקבוקים שמחירים גבוה עם יין זול יותר והם יחזיקו לו טובה גדולה כיון שבטוחים שנתן להם יין משובח כ"כ, על כן יש כאן משום גניבת דעת ואסור לעשות כן.

אמנם דברי רש"י צ"ב שהרי הקשתה הגמ' שם דרבי יהודה פתח לכבודו של עולא חביות המכורות לחנוני ומדוע אין בזה משום גניבת דעת, ותירצה דרבי יהודה הודיע לעולא במפורש ע"כ, ותירוץ שני דעולא היה כ"כ חביב על רבי יהודה שגם בלאו הכי הוא היה פותח חביות בעבורו.

ו. **בחור** ישיבה שאינו מקבל כל צרכיו מהוריו ומהת"ת של הישיבה, מותר ליתן לו מתנות לאביונים (הגר"נ קרליץ זצ"ל).

ז. **ראוי** שידע העני מי נתן לו את המתנות, והעצה בזה שחלק גדול ממשלוחי המנות שנותן לקרוביו שביניהם ת"ח הלומדים תורה מעוני יתן לשם מתנות לאביונים, ויקיים בזה בנוסף גם את דברי הרמב"ם שכתב שם שמוטב להרבות במתנות לאביונים ממשלוח מנות (גליוני הש"ס שבת י" ע"ב דבמתנות לאביונים צריך שידע המקבל מי נתן לו המשלוח לדעת הרמב"ם בפ"ב ממגילה הי"ז והריטב"א בב"מ דף ע"ח ע"ב הובא באילת השחר שם דמתנות לאביונים אינם מדין צדקה אלא מדין שמחה והוא משלוח מנות לעניים).

ומבואר בגמ' דבאופן שהיה פותח במיוחד עבור חבירו אך בפועל פתחם בשביל החנוני אין כאן משום גניבת דעת, וצ"ע שהרי הלה אינו מכיר לו טובה על מה שהיה רוצה לתת אלא על מה שנתן בפועל והוא בפועל לא נתן לו מאומה שהרי פתחם בשביל החנוני, וכגון אדם שהיה מגיע באופן מיוחד לחתונת חבירו אך בפועל הזדמן לשם ממילא ודאי אין חבירו מרגיש מחויב להשיב לו ולנסוע באופן מיוחד לשמחתו, וא"כ צ"ע הלא לדברי רש"י עדיין יש כאן משום גניבת דעת.

ועל כן נראה דעיקר האיסור של גניבת דעת הוא **שמראה לו אהבה וקרבה יתירה יותר מאחרים**, ובאמת גונב דעתו שהרי לא פתח את היין בעבורו אלא בעבור החנוני, ועל כן במעשה דרבי יהודה כיון שבאמת מכבדו יותר מאחרים אף שבפועל פתחם בשביל החנוני אין בזה משום גניבת דעת ומה שכתב רש"י 'ויכיר לו טובה' אין הכונה שזהו יסוד האיסור אלא שמראה לו אהבה וקרבה יתירה בשיעור כזה שמכיר לו טובה על כך, וזה גופא האיסור שמראה לו כביכול קרבה יתירה ובאמת אין הדבר כן.

ולפי"ז יש להתיר לאותו יהודי למלאות את הבקבוקים ביין משובח פחות כיון שכל אחד שנכנס לביתו שותה מאותם בקבוקים ללא הבדל בין איש לרעהו, ועל כן אין מראה בזה אהבה יתירה לאחד יותר מחבירו ואין כאן משום גניבת דעת, ועוד דאת כל זה אינו עושה בשביל אחרים אלא לכבודו שמכובד לאדם במעמדו לתת יינות יקרים כ"כ, אלא דאף שבשנים קודמות היה נוהג להוציא לאנשים מכובדים ובני משפחתו יינות משובחים מאוד מהארון הסגור ומראה בכך את קירבתו אליהם, השנה אסור לו לעשות כן בבקבוקים הישנים משום גניבת דעת.

אמנם בלחם משנה (פ"ב מהלכ' דעות ה"ו) הקשה אמאי השמיטו הרמב"ם והטור בהלכות אונאה את התירוצ' השני בגמ' שאם בלאו הכי היה פותח בעבורו אין בזה משום גניבת דעת, וכתב הלח"מ שנחלקו התירוצים בזה ועיקר להלכה כתירוצ' הראשון שגם באופן שבלאו הכי היה פותח בעבורו אבל בפועל פתחם בשביל החנוני יש כאן איסור גניבת דעת.

ומשמע להלכה דעיקר הטעם הוא משום הכרת הטוב חנם, ולכך גם באופן שהיה רוצה לתת אך בפועל לא נתן יש כאן הכרת הטוב חנם והדבר אסור, וכן פסק הדברי חמודות שלדעת הטור גם בכה"ג אסור.

אמנם בשו"ע הרב שם פסק את לישנא בתרא וזה לשונו 'אבל אם הוא חביב עליו בענין שהיה מרבה או מפציר בו אפילו היה סועד אע"פ שיודע שעכשיו לא יסעוד ולא יקבל מותר להפציר בו שיסעוד ולהרבות לו תקרובות שאין זה גניבת דעת כיון שהוא חביב עליו באמת, ואין מונע מצדו אלא מצד חבירו שאינו רוצה **נמצא שאם יחזיק לו טובה אינה בחנם**', וזהו על פי דברי הב"י שכתב דמה שהשמיטו הפוסקים דבר זה זהו משום דמילתא דפשיטא הוא, וכן עיקר להלכה.

שלח שליח עם משלוח מנות יקר לבית חבירו, ונתנו לגנב שהזדהה כחבירו, האם חייב השליח בדמי המשלוח?

משלוח מנות

א. חייב אדם לשלוח לחבירו משלוח מנות הכולל לפחות שתי מנות שהוא שני מיני מאכלים או שני מיני משקין או אוכל ומשקה (שו"ע סי' תרצ"ה ס"ד ומ"ב שם סק"יט), ואין יוצאים אלא במשקה חשוב כמו יין או בירה אבל לא במים (הגרא"י שטיינמן זצ"ל), וראוי לשלוח מאכלים לצורך הסעודה כמו בשר ודגים ודברים מבושלים ולא כמו שעושים אלו ששולחים רק מיני מתיקה ומתנות.

ב. אשה חייבת במשלוח מנות (רמ"א שם ס"ד), ואשה נשואה סומכת על משלוח מנות של בעלה ויודיע הבעל לאשתו שהוא שולח עבורה, וכן בני הבית הסמוכים על שולחן אביהם סומכים על מה שהוא שולח בשם כל המשפחה (עי' מג"א סק"י"ד ומ"ב סק"י"ד), ויש מחמירים שהאשה ובני הבית ישלחו בעצמם (מג"א ומ"ב שם), ואי"צ שהמנות יהיו משל האשה דאין דין "לכם" במשלוח מנות (עי' הליכות שלמה ועי' בקובץ היכלא תשע"ה מהגרי"מ רובין שליט"א), וכן הדין במתנות לאביונים דאין צריך שהמעוה יהיו שלו (עי' שם).

ג. משלוח מנות צריך שיהיה דוקא ממיני מאכל או משקה אבל לא בגדים וחפצים, ואולם אם נותן לו זיכוי במסעדה נחשב כמו אוכל ויוצא יד"ח (אור לציון) וכן האוכל צריך שהיה ראוי לאכילה כגון בשר ודגים מבושלים אבל לא חיים (מ"ב שם סק"יט).

ד. צריך שמקבל המשלוח יקבל המנות לידו או לכל הפחות ידע מזה, אבל אם אינו בביתו אע"פ שאשתו ובני ביתו קבלו בעדו אם לא ידע המקבל מזה ביום הפורים אפשר דלא יצא יד"ח (ערה"ש שם סט"ז ומרן הגרי"ז זצ"ל היה אף בודק מה ששלחו לו).

ה. כתב המ"א (סי' תרצ"ה סק"י"ב), "ני"ל דמי שאוכל על שלחן חבירו ולא הכין לו כלום פטור מלשלוח מנות "והיינו שחיוב משלוח מנות הוא חלק מהחיוב של סעודת פורים שיתן מסעודתו לרעהו אבל מי שאינו מכין סעודה לעצמו פטור ממשלוח מנות (ועי' מחצית השקל שם), ולפי"ז צ"ע על מנהג העולם שאוכלים אחד אצל חבירו וחתן אצל חמיו ונמצא שפטורים ממשלוח מנות וכששלחו מנות הרי הם כאינו מצווה ועושה, ולכן נראה שהאוכל אצל חמיו או אצל חבירו ישתתף בסעודה ויביא דבר מה לסעודה ובוה יתחייב במשלוח מנות ויקיים מצוות משלוח מנות ככל ישראל (והסכים לזה מו"ר רבינו הגרא"י שטיינמן זצ"ל).

ו. אין לשלוח מנות למי שאינו שומר מצוות משום שלא יברך על המאכלים, אלא מפני דרכי שלום (הגרא"י שטיינמן זצ"ל).

מעשה ביהודי שהיה אבל תוך שבעה בחג הפורים וכיון שההלכה היא שאבל לא ישלח אלא משלוח מנות אחד כדי לצאת בו ידי חובה לכך הכין אותו יהודי משלוח מנות מיוחד לצורך סעודת פורים ובו דג גדול בשווי מאות שקלים, וכן בקבוק יין משובח, וכיון שאינו יוצא מביתו שכר שליח שיביא את המשלוח לבית חבירו, וכשהגיע השליח לפתח הבנין פגש אותו יהודי ששאל להפצו וכשאמר לו השליח את ייעדו אמר לו היהודי שהוא אותו חבר ובמקום שיטרח יעלה הוא את המשלוח לביתו, ונתן לו השליח את המשלוח.

אלא שסמוך ממש לשקיעה אמרה אשת המשלח לבעלה ששכחה לשים תבלין חשוב בדג, והורה לה בעלה להתקשר לאשת המקבל שתוסיף התבלין לדג, וכשהתקשרה התברר שהמשלוח כלל לא הגיע לייעדו, אלא אותו אדם היה מתחזה שחמד את המשלוח לעצמו, ועל אף שלא קיבלו את המשלוח אמר המקבל לחבירו שמבחינתו העיקר הוא שהוא כיבדו והתאמץ לשלוח לו משלוח נאה כל כך.

ובמוצאי החג טלפן המשלח לשליח ודרש ממנו חזרה את דמי השליחות, וכן תבע ממנו את דמיו היקרים של המשלוח שבגלל רשלנותו לא הגיע לייעדו.

והנה הדבר ברור שלא מגיע לו שכר בעבור השליחות שהרי היה עליו להביא את המשלוח מבית לבית וכשנתן לאיש בפתח הבנין לא עשה את שליחותו, וכמבואר בגמ' (ב"מ נח) ששלוחים שנשלחו לקחת שקלים מבית המקדש ונגנבו הפסידו את שכרם.

ועל משלוח המנות שנגנב לכאן יש לחייב את השליח מדין מזיק כמבואר בנתה"מ (שא סק"ב) שאם נותן את חפץ חבירו לאדם שלא ניתן להוציא ממנו נחשב כהזיק את גוף החפץ.

ואת דמי הנזק יתן למשלח ולא למקבל, ואף שההלכה היא דתן כזכי והיינו שהאומר לשליח תן לחברי יד השליח כיד המקבל וזוכה בו מיד למקבל, אך כ"ז דוקא בחוב אבל במתנה הדין הוא דתן לאו כזכי אלא א"כ אמר לו בהדיא 'זכה לו' (כנפסק בשו"ע רמג ס"א וס"ב), ואף אם המקבל הוא עני שמבואר ברמ"א (שם בסעיף ב) דמדין נדר מחויב המשלח ליתן לו, אך כ"ז רק מדין נדר ולא באמת שייך למקבל.

אולם יש לדון אם קיים המשלח בכך מצוות משלוח מנות, ויתכן שהתשובה לכך תשנה אף את הדין בדיני ממונות לגבי דמי המשלוח, דהנה הרמ"א (בסי' תרצ"ה ס"ד) כתב 'ואם שולח מנות לרעהו והוא אינו רוצה לקבלם ומוחל לו יצא', ובמ"ב שם (בס"ק כד) הביא את דברי החתם סופר (ח"א סי קצו) שתמה על דברי הרמ"א שהרי הדבר תלוי בשני הטעמים שיש במשלוח מנות, דלדעת התרומת הדשן שהוא משום צרכי סעודה ודאי שלא יצא שהרי לא קיבל זאת בפועל, אבל לדעת רבי שלמה אלקבץ בספר מנות הלוי שהוא משום ריבוי אהבה ורעות א"כ כיון ששלח והראה לו חיבתו יצא ידי חובתו, ומנין לרמ"א להכריע בזה.

ובשו"ת תורה לשמה לרבי יוסף חיים (בסי' קפח) הביא את שני הטעמים וכתב שהרמ"א הכריע בזה כטעם אחד, ובספר 'יפה ללב' להרב ר' יצחק פלאג'י (סוף ספר פדה אברהם סי' תרצה) הביא את דברי הרמ"א וכתב 'מכאן נראה ראייה דמי ששלח מנות לרעהו ונגנבו או נאבדו בדרך ולא באו לידי רעהו, דיצא השולח ידי חובתו ואינו חייב לשלוח מנות אחרות'.

אולם הכרעת הפוסקים דדוקא אם אינו רוצה לקבלם יצא ידי חובתו כיון שהניח את המנות לפניו, אבל באופן שנגנבו או שאבדו ולא עמדו כלל לפני המקבל אינו יוצא ידי חובתו, כפי שכתב השערי תשובה (ס"ק ז) ובערוך השולחן (טז) ועוד פוסקים, וא"כ בנידונינו ודאי לא יצא המשלח ידי חובת מצוות משלוח מנות, ואף כלפי הגנב לא יצא שהרי לא נתן לו אלא גנב את המשלוח.

ואולם יש סברא לומר שבמצב הזה שמפסיד את מצוות משלוח מנות יש כאן אומדנא דמוכח שאם היה יודע שיבוא לידי גנב יהודי היה מכויין ליתן לו כדי לקיים בזה לכל הפחות את מצוותו, ומשום כך אין השליח נחשב למזיק שהרי התקיים בזה מצוות משלוח מנות, אבל את דמי השליחות מחוייב להחזיר שהרי לא קיים את שליחותו כמבואר בגמ' שם שאותם שליחים אינם חייבים על שקלי המקדש אבל את דמי השליחות אינם מקבלים כיון שלא ביצעו את שליחותם.

ואמנם שמעתי מהדיין הרה"ג רבי יעקב רייסנר שליט"א שלצורך המצוה אין הוא צריך לתת לגנב אלא מעט מן הדג והיין, ועל כן לגבי רוב המשלוח עדיין נחשב השליח כמזיק וחייב לשלם.

ואולם יתכן לומר שאם באמת היה שולח את הדג מחולק למנות אז שייך לומר שאותה חתיכה היא מנה בפני עצמה, אך כאן שנתן לו דג אחד שלם הדג כולו הוא מנה אחת ואם נותן לו רק חצי מתוך שלם לא נחשב למנה בפני עצמה, והיינו שאם שולח עוגה ומשקה לחבירו ומתנה שיחזיר לו חצי מהעוגה לא קיים מצות משלוח מנות שלא נתן לו בזה שתי מנות כיון שהמנה של העוגה היא העוגה כולה וחצי מתוך שלם אינה מנה.

וקצת ראייה לזה, דהנה מסתפק האשל אברהם (בוטשאט סי' תרצ"ה ס"ג ד"ה צריך) אם אפשר לשלוח שתי חתיכות אוכל ממין אחד, ובמקראי קודש (פורים סי' לז) הוכיח מדברי רבינו חננאל שיוצאים ידי חובה בשתי חתיכות בשר ממין אחד, ויש לתמוה דאמרינן במגילה (ז' ע"א) דרבי יהודה נשיאה שדר לרב אושעיא ביום הפורים עיגלא תלתא וגרבא דחמרא ואמר ליה רב אושעיא שקיים בכך משלוח מנות איש לרעהו, ואמנם בירושלמי גרסינן אמר ליה רב אושעיא קיימת בנו מתנות לאביונים ולא קיים משלוח מנות, והיינו משום דס"ל להירושלמי דמשקה אינו בכלל מנה וא"כ שלח לו רק מנה אחת ולכן חזר ושלח לו עוד מנה כמבואר שם ואז שלח לו שקיים מצות משלוח מנות, ואם נימא דיוצאין ידי חובת משלוח מנות בשתי חתיכות אוכל ממין אחד א"כ אמאי לא קיים משלוח מנות באוכלין הא העגלא תלתא יכולה להתחלק לשתיים, וע"כ שאם לא חילקו את זה מתחילה אין יוצאין בכך רק ידי משלוח אחד, ואמנם הכרעת הפוסקים שאין יוצאין ידי חובת משלוח מנות בשתי חתיכות ממין אחד כמוש"כ הערוך השולחן (סי"ד שם) וכן דעת מרנן הגר"ש אלישיב זצ"ל ויבדלחט"א הגר"ח קניבסקי שליט"א.

ואע"פ שמבואר בהלכה דהשולח לחבירו דג מטוגן עם ביצה מעליו יש אומרים שנחשב כשתי מנות, ומקורם בדברי הגמ' בביצה (טו ע"ב) לגבי עירוב תבשילין 'ושווין דג וביצה שעליו שהם שני תבשילין', זהו דוקא התם שמדובר בשני דברים שונים אבל בנידונינו שמדובר בדג אחד גדול אין שייך להפרידו.

בית הוראה שייכון ה' ע"י מורי הוראה מובהקים - מתוח כל יום בין השיעות 2:00 עד 2:30 בצהריים

03 - 5799884